

Oto-sansürsüz Türkiye Yahudileri

Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945

Rıfat Bali, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, 604 sayfa

AYHAN AKTAR*

Dünyada milli marşı "Korkma!" diye başlayan tek ülkenin Türkiye olduğunu tahmin ediyorum. İstiklâl Savaşı'nın en sıkıntılı günlerinde yazılan ve 12 Mart 1921 tarihinde TBMM'de milli marş olarak kabul edilen bu şiirdeki "korku" teması, o günlerde Ankara'da yeni bir devlet kurmaya çalışan kadroların iliklerine kadar hissettikleri duygunun en açık ve özlü ifadesiydi. İstiklâl Marşı şairi Mehmet Akif Ersoy, işgal ordularına, saray ve çevresinin ihanetine ve yoksulluğa rağmen bir avuç insana moral vermeye çalışıyor ve onların korkularını yenip direnmeleri için son güçlerini toplamaya davet ediyordu.

Sonra olanları hepimiz biliyoruz. İşgal orduları denize döküldü, savaş meydanlarında kazanılan zaferler diplomatik başarılarla perçinlendi ve Lozan'da milli devletin temelleri atıldı. Cumhuriyeti kuran asker ve sivil kadroların çoğu II. Abdülhamid döneminde askeri ve sivil okullardan mezun olan kişilerdi. Bu insanlar, 10 Yıllık Savaş olarak adlandırılan dönemde (1912-1922 yılları arasındaki Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele) cepheden cepheye koşarak yenilgiye, bozgunu yaşamışlar ve bir imparatorluğu tasfiye etmişlerdi. Yeni kurulan cumhuriyet, Osmanlılardan dini ve etnik bakımlardan karmaşık bir nüfus devraldı ve buraya gayrimüslim azınlıklar da vardı. Her ne kadar, 1915 yılında uygulanan Ermeni tehciri ile Ermenilerin çoğu Suriye'ye sürülmüş, 1923'te nüfus mübadelesi ile Anadolu Rumları Yunanistan'a yollanmış olsa da nüfusun dini ve etnik bakımından tam anlamıyla homojen bir konuma geldiği söylenemez. Aslında o yıllarda Anadolu'nun nüfus yapısında-

ki değişiklikler çok dramatiktir: 1906 Osmanlı nüfus sayımına göre Türkiye'nin bugünkü sınırları içinde yaşayan her beş kişiden biri (yüzde 20) gayrimüslimdi; fakat 1927 yılında yapılan nüfus sayımından sonra bu oranın kırkta - bire (yüzde 2.5) düştüğü görülmektedir!

Cumhuriyeti kuran kadroların zihinlerinde, gayrimüslim azınlıklar sürekli olarak korku ve dehşet yüklü deneyimlere ilişkilendirilerek hatırlanır: Ermeni komitacıların köy basması, İzmir'e Yunan ordusunun çıkması, İstanbul'un işgali sırasında azınlıkların yaptıkları gösteriler, Yunan ordusunun çekilirken yaktığı köyler vs. 10 Yıllık Savaşın yarattığı toplumsal travmanın etkisi altında ezilen Kemalist seçkinler, gayrimüslim azınlıkları pek güvenilmemesi gereken unsurlar olarak algıladılar. Örneğin, 1923'te Lozan'da azınlıklar meselesinin tartışıldığı oturumlarda Ankara hükümetinin temsilcisi olan Dr. Rıza Nur anlatır ki o günleri şöyle anlatıyordu: "Türkiye'yi asırlardan beri kendine zaaf sebebi olan, isyanlar yapan, ecnebi devletlere alet olan unsurlardan kurtarmak yeknesak Türk yapmak en mühim şeydi." Gayrimüslim azınlıklar, siyasi iktidar tarafından hep büyük güçlerin maşası ve korku dolu günlerden kalan yadigar olarak görüldüler.

1927 yılında, toplam 380 bin civarında olan gayrimüslim nüfusun, 80 bini Yahudi cemaatine mensuptu. Rıfat Bali'nin geçtiğimiz günlerde yayımlanan Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni, 1923-1945 başlıklı kitabı işte bu kesimin başından geçenleri anlatıyor. Her şeyden önce kitabın beş yıllık titiz bir çalışma sonucu hazırlandığı belirtmeliyiz. Dip notlardan Amerikan, İngiliz, İsrail arşivlerinin yanı sıra Türk Yahudileri ile ilgili olabilecek her türlü arşiv malzemesinin kullanılması

Aşkale'de Varlık Vergisi mükellefleri çalışıyorlar:

Mühendis- Aferin Boharaçı, taşları güzel tanzim etmişsin. Bohor- Elbette Paşa, İstanbul'da istifçiydim!..

Karikatür, 28 Ocak 1943

diği görülüyor. Kitabın yazılış mantığını şöyle özetlemek mümkün: Bol miktarda belge ve son derece sınırlı yorum. Bence, bir amatör tarihçi için çok akıllı bir tercih!

Kitapta ele alınan bütün konuları burada sıralamak mümkün değil. Ama kabaca, cumhuriyetin ilk yıllarında Yahudilere uygulanan "Türkleştirme" politikaları ayrıntılı olarak ele alınıyor. Örneğin, 1934 yılında Trakya'dan Yahudilerin sürülmesine giden yolun taşlarının daha 1920'lerde döşendiğini görüyoruz. Çorlu ve Çatalca'daki Yahudiler baskılar sonucunda 1925'te İstanbul'a göç ediyorlar. Aynı yıllarda uygulanan iktisadi Türkleştirme politikalarında da İstanbul

det etmeye karar vermelerinin anlatıldığı bölümler. 1928 yılında İstanbul Hukuk Mektebi Talebe Cemiyeti'nin önyak olduğu "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyası azınlıkların sokakta ana dillerini konuşmalarını engellemek üzere başlatılır. Her tarafa "Vatandaş Türkçe Konuş!" levhaları asılır. Vapurlarda ana dilini konuşan bazı azınlık mensupları dayak yerler. Kemalistlerin "yabancı" olarak kabul ettikleri Yahudilerin aralarında İspanyolca konuşmaları, yukarıda bahsettiğimiz travma ve korkunun devreye girmesi ile sanki Türkiye'de başka bir milletin varlığının dışavurumu olarak algılanır. Bu da eşanlı olarak bir tür "bölücülük" olarak yorumlanır. Yahudi cemaatinin yöneticileri de Türkçe konuşmayı özendirmek için bazı tedbirler alırlar. Hatta İzmir'de her Yahudi'ye "Türk harsını benimsemeye çalışacağımı ve Türk dili ile konuşacağımı... beyan ederim" gibi bir taahhütname bile imzalatılır. Bu kampanyaların örgütlenmesinde, her zaman olduğu gibi, necip Türk basını da elinden geleni yapar!

Kitabın diğer bölümlerinde II. Dünya Savaşı yıllarında azınlıkların topluca askere alınmaları, Varlık vergisi ve Nazi zulmünden kaçan Yahudilere yapılan muamele anlatılmaktadır. O dönemde "profesör" olan bazı Yahudiler üniversitemizde baş tacı edilirken, toplama kamplarına yollanmak üzere iken 769 kişilik "gariban" Romen Yahudisi grubu hurda bir gemiye binerek Filistin'e kaçırmaya çalışırlar. Struma isimli geminin makinası İstanbul Boğazı girişinde bozulur ve Sarayburnu açıklarına çekilerek 68 gün bekletilir. Bu esnada Yahudiler tren ile yola devam etmek istediklerini söyleyip karaya çıkmak isterler, fakat izin verilmez. Sonra makinası bozuk olan gemi römork ile Karadeniz'e çekilir ve kısa bir süre sonra kimliği tespit edilemeyen bir denizaltı tarafından torpillenir. Sadece bir kişi şileli balıkçılar tarafından kurtarılır.

Rıfat Bali'nin hazin ve bazen de dehşet verici hikâyelerle dolu olan bu

kitabının iki açıdan önemli olduğunu düşünüyorum. İlk olarak, bu kitapta Tek Parti Dönemi'nde Yahudi cemaatinin başından geçenler hiçbir otosansüre tabi olmadan ve bir belgesel üslubuyla okura sunuluyor. Rıfat Bali önsözünde, Yahudi cemaati tarafından 1989'da kurulan ve ülkemizin lobi faaliyetlerinde önemli katkısı bulunan 500. Yıl Vakfı'nın benimsediği tarih anlayışının "Tek Parti Dönemini idealize ettiğini" ve bu yaklaşımın yaygın bir "hosgörü" söylemi ile desteklendiğini belirtiyor. Bu açıdan bakıldığında, Rıfat Bali'nin çalışması, 500. Yıl Vakfı'nın benimsediği tarih anlayışının ve bundan evvel "kol kırılır yen içinde" ilkesine uygun olarak yazıldırılmış bazı kitapların anti-tezi ve eleştirisi olarak görülmelidir. Bali'nin kitabının yayınlanması ile birlikte, özellikle Yahudi gençlerinin dedelerinin ve babalarının pek sözünü etmedikleri bazı olayları ayrıntılı olarak öğrenme imkânına kavuşacaklarını sanıyorum.

İkinci olarak, son yıllarda pek sık tekrarlandığı bir "nüfusunun yüzde 99.9'u Türk ve Müslüman" olan ülkemizdeki çoğunluğun bu kitaptan öğreneceği çok şey var. Rıfat Bali'nin kitabı, özellikle Tek Parti Dönemi'nde merkezi otoritenin gölgesinin azınlıklar üzerine nasıl düşüğünü izlemek ve bu bölgenin özelliklerini analiz ederek esas kütleyi daha iyi anlamak için son derece bir çalışma. Burada "merkezi otoritenin gölgesi" olarak tanımladığımız mesele, Kemalist milliyetçilik anlayışının sistemleştirilmiş ifadesinden ve bunun bir sosyal politika olarak hayata geçmesinden başka bir şey değildir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kemikleşen milliyetçilik anlayışının "biz" ve "ötek" kavramlarının içini nasıl doldurduğunu anlamak için, Rıfat Bali'nin kitabını okumanın yararlı olduğunu düşünüyorum. Böylece, belki "bizi biz yapan korkularımızdan" biraz sıyrılır ve etrafımıza daha güvenle bakmayı beceririz.

* Doç. Dr. M. Ü. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü